

Лук'яненко О. В. «Досить корчити з себе вождів...»: освітяни УРСР у боротьбі з місцевими культурами доби «відлиги» / Лук'яненко Олександр Вікторович // Наука України: перспективи та потенціал: традиції та інновації. Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної заочної конференції. 27-29 вересня 2012 р. – Одеса, 2012. – С.61-65.

«ДОСИТЬ КОРЧИТИ З СЕБЕ ВОЖДІВ...»: ОСВІТЯНИ УРСР У БОРЬБІ З МІСЦЕВИМИ КУЛЬТУРАМИ ДОБИ «ВІДЛИГИ»

Лук'яненко Олександр Вікторович

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Почавши лібералізацію життя і зробивши перші кроки наступу на політику та культ особи Й. Сталіна, керівники СРСР відкрили ящик Пандори: до життя були викликані кампанії розвінчання культів місцевих управлінців. У такій ситуації виникає безліч питань: як відреагував замкнений колектив вишів на заклики політичних лідерів провести «чистки рядів» від авторитарних керівників? Наскільки потужними були наслідки цих дій для таборів? Чи знайшла реакція інститутських колективів відгуки у середовищі споріднених з ними установ та закладів? Для якісного дослідження явища ми використали методики мікроісторії та конфліктології, методи вивчення індивідуальної поведінки, обґрунтовані М. Солтманом, [1, Р.18], та метод соціальної драми В. Тернера [2, С.225-226; 3], які передбачають обмеження у розв'язанні проблеми рамками окремого колективу (у нашому випадку, ним є Полтавський педінститут (ПДП)). Боротьба з місцевими культурами, згідно наших розвідок, пройшла три періоди: початковий кризовий (1953-1955 рр.), основний формуючий (1956-1957 рр.) та оновлювальний пристосувальний (1958-1964 рр.).

У початковий (кризовий) період (1953 – 1955 рр.) тільки починалась кампанія розвінчування недоторканих керівників, вона була ще доволі хитка і нестабільна. Вищі педагогічні навчальні заклади УРСР звітували Міністерству

про вивчення молоддю принципів колективного керівництва та питання про шкідливість культу особи на рівні з роботою по вивченню геніальних сталінських праць [4; 5, арк.16]. В умовах наростаючої критики її почали вимагати від студентів та викладачів педінститутів. Однак, декларувати відкритість було значно легше, аніж запроваджувати її на практиці. Це показав огляд стіннівок ПДПІ у травні 1953 р. Ідеологічно «підковані» викладачі почали скаржитись на брак ініціативи з боку молодих людей; асистент кафедри марксизму-ленінізму ПДПІ Ю. Яічніков звинувачував їх у «беззубості». На що разом з усіма отримав відповідь від студента-філолога II курсу Магди: короленківці боялися критикувати будь-що і будь-кого через помсту з боку об'єкта їхньої критики [6, арк.27]. Із початком нового навчального р. кампанія з розвитку критики у педагогічних вишах УРСР продовжилась, про що свідчать бодай документи вишів Сумщини [7, арк.27]. Хоча партійців уже закликали не допускати спрощенства і вульгаризації цього питання [8], аби не перетворити критику на інструмент зведення рахунків [9, арк.12], бо все частішими були випадки звинувачення у плеканні власних культів тих, кого освітяни вважали «пихатими» чи «всезнайками» [10, арк.41].

Однак, у стінах ПДПІ все сталося саме так, як того не бажали бачити ідеологи країни. Із одного боку критика почала сприйматися як інструмент зведення рахунків з тими, хто діями чи словом образив критика. Першим фактом із цього ряду був конфлікт на кафедрі марксизму-ленінізму. Усе відбулося під ширмою розгляду питання про критику у виші на партійних зборах інституту. Однак, двоє доповідачів – «не керівник, а істеричка, паризька дамочка», М. Каплун, та «самозакоханий чинуша, бюрократ» А. Матюков – перевели високу справу критики у справу зведення рахунків за проблемами, які виникали в ході навчально-виховного процесу [11, арк.9-10]. Як виявилось, у колективі викладачів педінституту зародилося цікава практика: після озвучування критики на когось із колег одразу у міськкомі та у парткомі вишу з'являлися анонімки на критикованих осіб [12, арк.95]. Війну анонімок, що

виросла з критики колег, припинив лист Міносвіти УРСР на чергове анонімне донесення «нагору» [11, арк.37-38].

Колектив ПДП до «активних» дій по «виживанню культу особи зверху донизу» перейшов з початком основного (формуючого) період розвитку проблеми (1956-1957 рр.). Каталізатором подій став XX з'їзд КПРС, який розпочав відкритий наступ на культ особи Сталіна та закликав громадян у боротьбі з ним також «посилити боротьбу проти настроїв самозаспокоєння і спроб прикрасити справжній стан справ» [13; 14, арк.56]. Уже до кінця навчального р. виші УРСР звітували Міністерству про вагомі досягнення у цій роботі [5, арк.2].

Першим, хто порушив гостру тему культу особи у стінах ПДП, був директор М. Семиволос. Його виступ був короткий, однак він дозволяє зрозуміти ставлення посадовця до початку «офіційної» «відлиги» у відносинах керівників та підлеглих. У навчальному закладі мали місце факти свідомого бойкоту окремих розпоряджень адміністрації, вимоги демократизації управління тощо. У словах самого Семиволоса ще було присутнє властиве сталінській добі безособове звертання до «винуватих», кого всі мають знати апріорі за їхні вчинки. Це лише нагнітало психологічну атмосферу у колективі. Маємо всі підстави думати, що це були спроби М. Семиволоса зберегти за собою всі важелі впливу у навчальному закладі. З його ж слів помітно, що з початком боротьби з культом особи «трон» під єдиновладним начальником освітнього закладу захитався. Він закинув колегам: «Дехто у нашому інституті невірно розуміє питання про боротьбу з культом особи і ігнорує єдиноначальність, вважає, що директор не може видавати і підписувати накази...» [15, арк.20].

Найбільш емоційний сплеск був у представників молодшого покоління. Так, викладач політекономії А. Матюков визнав, що за родом діяльності сам насаджував культ особи у виші та у місті, будучи за службовим обов'язком відданим «партії Леніна-Сталіна» [16, арк.17]. Але надалі пішов у відкритий наступ на членів міськкому та обкому, не перебираючи висловами: «У нас

з'явився місцевий вождизм, не можна критикувати Селіщева, Базилевича та ін. Отже, критикувати можна тільки себе. Досить корчити з себе вождів...» [15, арк.20].

Ще менше лояльності до чинних представників влади, які «окутались смрадом культу», та ще більше реформаторського вогню лунало з вуст студента Тесленка: «Хай би наші начальники, що пішки не ходять, ходили б пішки, ламали б ноги на наших тротуарах, бували б серед людей в магазинах, хай би їх там вилаяли раз та другий добре, вони б теж змінили своє бюрократичне ставлення до людей, до справи...» [15, арк.26]. Освітняни Полтави не дуже остерігали своє начальство [17, арк.23, 39], а доповідь Хрущова лише розв'язала їм язика [18, арк.2]. Вони тільки й шукали першу ліпшу нагоду, аби звинуватити їх у тому, що їхні дружини «носять шуби та китайські хустинки» [19, арк.60зв].

Однак, у критиці культів не обійшлося без перегинів. Так, завідувач кафедри марксизму-ленінізму Д. Степанов під час зборів до 8 березня розцінив наказ директора про відзначення кращих студенток, викладачок і співробітниць як прояв культу особи [15, арк.25]. Хоча це був явний абсурд, бо списки нагороджених та відзначених були не меншими за чотири сторінки, причому імена жінок різнилися з кожним новим роком [20, арк.123-125]. Доходило до того, що дарування квітів учителям та викладачам ставало проявом культу, проти чого як «чужого для суспільства явища» закликали боротися громадян [21, арк.91]. Це не дивно, бо подекуди навіть дошки пошани з фотографіями учителів були розцінені як акт культотворення [22, арк.14]. Схожі тенденції мали місце в інших навчальних закладах УРСР. Так, у ХДП історик П. Стефановський за критикою культу особи вбачав намагання припинити прояви зарозумілості у виші [23, арк.16].

Апогеєм боротьби з культом особи на рівні педінституту можемо вважати 1956 р. Тоді у СРСР прискіпливо вивчали і обговорювали Постанову ЦК КПРС «Про наслідки культу особи...». Не залишилась осторонь і партійна організація ПДП. Саме тоді розпочата М. Малич розмова про колективне керівництво

підштовхнула освітян до відкритих виступів проти директора. Викладач кафедри марксизму-ленінізму Г. Мандич рішуче заявив: «І на низах процвітає культ особи. Від нього не відмовився і наш директор. Керівники установ мають радитись з партійними органами, лише колективне рішення буде мудрим і правильним, а не те, що одна особа вирішить. Єдиноначальник не повинен діяти як монарх» [15, арк.49].

ЛІТЕРАТУРА

1. Saltman M. Methodological Points of Reference in a Loosely Structured Society : Fieldwork in Antigua, West Indies // JASO. – Vol. XXX. – 1999. – №1. – P.1-20.
2. Дельєж Р. Нариси з історії антропології: Школи. Автори. Теорії. – К.: Вид. дім: «Києво-Могилянська академія», 2008. – 287 с.
3. Turner V. Frame, Flow and Reflection : Ritual and Drama as Public Liminality // Japanese Journal of Religious Studies. –1979. – №6/4. – P.465-499.
4. Держархів Полтавської області, ф.Р-1507, оп.1, спр.498, 7 арк.
5. Держархів Сумської області, ф.Р-5369, оп.1, спр.224, 77 арк.
6. Держархів Полтавської області, ф.П-251, оп.1, спр.4825, 69 арк.
7. Держархів Сумської області, ф.Р-5369, оп.1, спр.205, 59 арк.
8. Завдання партійної освіти в новому навчальному році // Зоря Полтавщини. – 29 вересня 1953. – №194. – С.1.
9. Держархів Полтавської області, ф.П-251, оп.1, спр.5942, 15 арк.
10. Там само, ф.П-244, оп.1, спр.3925, 61 арк.
11. Там само, ф.П-251, оп.1, спр.4826, 105 арк.
12. Там само, спр.4828, 241 арк.
13. Глибоко вивчати рішення XX з'їзду КПРС // Зоря Полтавщини. – 17 березня 1956. – №56. – С.1.
14. Держархів Полтавської області, ф.П-244, оп.1, спр.3990, 72 арк.
15. Там само, ф.П-251, оп.1, спр.4829, 253 арк.
16. Архів ПНПУ, ф.2, оп. М-2, спр. Матюков Арон Гершкович, 52 арк.

17. Держархів Полтавської області, ф.П-251, оп.1, спр.6005, 234 арк.
18. Там само, ф.П-15, оп.2, спр.1551, 124 арк.
19. Там само, ф.П-251, оп.1, спр.5282, 118 арк.
20. Архів ПНПУ, ф.3, оп.1954, спр. Накази. Т.1, 193 арк.
21. Держархів Полтавської області, ф.П-13, оп.1, спр.584, 214 арк.
22. Там само, ф.П-244, оп.1, спр.4026, 69 арк.
23. Держархів Харківської області, ф.Р-1780, оп.3, спр.696, 99 арк.